

УДК 811.161.2'373.47

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2018-2-12>

“Я – НЕ ГРАЧ, А ПАРТАЧ, ЛЮДИ, НАВЧИТЬ МЕНЕ ГРАТИ”². ЖАРГОНІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ ФУТБОЛЬНІЙ ЛЕКСИЦІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Процик І. Р., к. філол. н., доцент

Національний університет “Києво-Могилянська академія”

вул. Сковороди, 2, Київ, Україна

iprotsky@ukr.net

Статтю присвячено розглядові жаргонізмів, які функціювали в українській футбольній лексиці першої половини ХХ ст. Проаналізовано семантику цих лексичних одиниць та згруповано їх за тематичним принципом. Детально описано походження та способи творення жаргонізмів із тематичної групи назв осіб.

Ключові слова: футбольний дискурс, українська футбольна лексика першої половини ХХ ст., жаргонізм, тематичні групи, способи творення жаргонізмів, походження жаргонізмів.

“I AM NOT A PLAYER, BUT A BUNGLER. GUYS, TEACH ME HOW TO PLAY”². SLANG WORDS IN UKRAINIAN FOOTBALL VOCABULARY IN THE 1ST HALF OF THE XXTH CENTURY

Protsyk I. R., PhD in Philology, Associate Professor

National University “Kyiv-Mohyla Academy”

Skovorody str., 2, Kyev, Ukraine

In Ukrainian football vocabulary in the 1st half of the XXth century along with names which were gradually becoming the norm for use and were subject to terminological coding, a certain layer of lexemes was actively used and those are nowadays called slang vocabulary in modern socio-linguistics. Arsenal of football slang words of that time was a specific part of “living everyday” speech in football discourse which was actively developing then. Since Ukrainian football slang vocabulary still was not the object of linguistic studies in diachrony then, this aspect of studies seems to be topical. The aim of this exploring is to describe slang words in Ukrainian football discourse of Halychyna in the 1st half of the XXth century. According to the ultimate goal the tasks which are to be solved are as follows: 1) to single out slang words from football discourse in the 1st half of the XXth century; 2) to bring to light semantics of football slang words and group them according to the thematic principle; 3) to analyze the origin of slang words in football vocabulary and trace ways of their word-building. Linguistic observation and lexicographical analysis of the specific football slang vocabulary which functioned in sports discourse in Halychyna during the studied period gives us the reasons to state that there were a lot of elements adopted from the city speech, from Lviv pattern of speech in particular. Confirmation to this is the fact that a lot of known football slang words or elements, from which they were made, have been analyzed in the monograph by Oleksa Horbach “Argo in Ukraine”; they are also introduced in the catalogues of lexicographical studies dedicated to the description of the city dialect of Halychyna. Studies of football slang vocabulary in the 1st half of the XXth century has shown that the most numerous they are in such thematic groups: names of actions and processes, names of people, names of results of the actions, outfitted actions, names of features. In this article the special attention has been focused on the detailed analysis of lexemes of the thematic group “names of people” in which there are such nominations as follows: *as, zvizda, zirka, zirkun, kanarok, kibits, kontsertovyi hrach, korol striltsiv, kosynier, patalakh, pekhman, primadonna, svitylo, sendzia, suddia – kaliosh, suddia – shparhach, tekhnik, futbolni kalioshi, shpak*. Football slang words of this thematic group make spreading synonymic rows of nominations for denominating the best football players and unfair judges. As a result of this analysis it has been found that among slang lexemes that functioned in football vocabulary of Halychyna there are generally employed names which have experienced semantic transformations, first of all expansion of the meaning, also a lot of words from Lviv city speech which were adopted as loanwords from foreign languages and dialects of southern-western dialect. It has been found out that football slang words were created as a result of semantic derivation, adapting foreign loanwords (Germanisms and Polonisms) and word building.

Key words: football discourse, Ukrainian football vocabulary in the 1st half of the XXth century, a slang word, thematic groups, ways of creating slang words, origin of slang words.

Цитату з мовлення футболістів-уболівальників міжвоєнного Львова, які в такий спосіб висловлювали своє невдоволення поганю грою футболістів, запозичено з книги спогадів Євгена Наконечного “Шоа у Львові” (Львів, 2004). У цитованому фрагменті вжито лексеми, характерні для мови Галичини першої половини ХХ ст.: *грач* – гравець, *партач* – поганий, невмілий працівник, який робить свою справу недбало, псує роботу (детальніше про цей жаргонізм у тексті статті).

В українській футбольній лексиці першої половини ХХ ст., поряд із назвами, які поступово ставали нормою футбольного слововжитку та підлягали кодифікуванню, активно використовувано пласт лексем, що їх у сучасній соціолінгвістиці називають жаргонною лексикою. Арсенал тогочасних футбольних жаргонізмів був своєрідним вкрапленням “живого буденного” мовлення у футбольний дискурс, що активно розвивався в першій половині ХХ ст. Футбольну жаргонну лексику використовували мовці, безпосередньо причетні до гри в копаний м’яч, та футбольні шанувальники, які прагнули надати своєму мовленню емоційно-експресивного забарвлення.

Оскільки українські жаргонізми футбольної сфери ще не були об’єктом лінгвістичних студій у діахронії, акцент на такому аспекті дослідження є актуальним. **Мета** розвідки – описати жаргонну лексику в українському футбольному дискурсі Галичини в першій половині ХХ ст. Серед **завдань**, необхідних для вирішення поставленої мети, окреслено такі: 1) виокремити жаргонні назви з футбольного дискурсу першої половини ХХ ст.; 2) з’ясувати семантику футбольних жаргонізмів та згрупувати їх за тематичним принципом; 3) описати походження жаргонних назв у футбольній сфері та проаналізувати способи їх творення.

Дослідниця українського спортивного жаргону Любов Карпець називає 20–30-ті роки в українській жаргонології етапом “міської революції”, адже “саме в цей період значимі соціальні рухи перемістилися до міста, жаргоновий елемент стає питомою ознакою мовного побуту міського соціуму” [5, с. 6]. Ця теза ідеально проектується на футбольну жаргонну лексику, яка в першій половині ХХ ст. формувалася в Галичині та мала дуже багато елементів, запозичених із міського мовлення, зокрема з львівського койне. Підтвердженням цього є той факт, що чимало із зафіксованих футбольних жаргонізмів або елементів, з яких вони утворені, описано в монографії Олекси Горбача “Арго в Україні” [3] та вміщено до реєстрів лексикографічних праць, присвячених описові галицького міського мовлення: “Лексикону львівського: поважно і на жарт” [14], що його підготував авторський колектив Інституту українознавства імені Івана Крип’якевича НАН України, “Словника львівської говірки” [7] Маріанни Мовної та “Словника галицького гвару” [6] Володимира-Зеновія Карпин-Ортинського. Для з’ясування значень чужомовних запозичень, уживаних у футбольній сфері, використано інформацію зі словників чужих слів [11, 16]. Поповнення футбольної жаргонної лексики відбулося й унаслідок запозичень з діалектного мовлення Галичини, тому для пошуку й опису таких слів залучено відомості з діалектних словників, в яких зафіксовано лексику південно-західного наріччя, зокрема лексичні одиниці з бойківського та наддністрянського говорів [2, 8, 15]. Спостереження за жаргонною лексикою футбольної сфери у першій половині ХХ ст. дає підстави припустити, що більшість лексем, які в ній функціують, це назви, що зазнали семантичних трансформацій, а насамперед – розширення значень унаслідок метафоричного переосмислення. Для з’ясування таких семантичних зрушень зіставлено інформацію, уміщену в “Малоруско-німецькому словарі” [4] Євгена Желехівського та Софрона Недільського, “Словарі української мови” [10], який упорядкував Борис Грінченко, академічному “Російсько-українському словнику” [9] за редакцією Агатангела Кримського та Сергія Єфремова, “Словнику української мови” [12], “Великому тлумачному словнику сучасної української мови” [1], а також у “Короткому словнику жаргонної лексики української мови” [13] Лесі Ставицької.

Лінгвістичне спостереження та лексикографічний аналіз зафіксованих жаргонізмів футбольної сфери, які функціювали у спортивному дискурсі Галичини в першій половині ХХ ст., дають підстави стверджувати, що найчисленніше тут представлені лексеми таких тематичних груп: **назви дій та процесів** (*бетонувати ворота* ‘створювати надійну оборону воріт’; *мурувати / замурувати ворота, робити мур* ‘надійно боронити ворота’; *вимикатися* ‘втікати від опіки футболістів-суперників’; *гасити мяч*³ ‘приборкувати м’яч, сповільнюючи його рух’; *горіти*

³ У всіх прикладах ілюстративного матеріалу, почерпнутих із галицьких видань першої половини ХХ ст., збережено тогочасний правопис.

‘програвати’; *зробити воротаря* ‘обдурити, знешкодити воротаря’; *дріблювати / дробити мяч* ‘дріблінгувати, бігти з м’ячем, ведучи його ногами’; *кібіцувати* ‘уболювати, підтримувати’; *кивати, ківати / виківати, скивати* ‘оминати футболістів-суперників, використовуючи обманні рухи’; *кіксувати* ‘невдало копати в м’яч’; *косити / скосити* ‘збивати гравця з ніг, невдало виконуючи підкат’; *крити* ‘перекривати вихід футболіста протилежної команди до воріт’; *мастити* ‘побити, перемогти з розгромним рахунком’; *молотити / змолотити* ‘розгромити, побити з великим рахунком’; *напарити противника* ‘побити противника, перемогти його з великим рахунком’; *пакувати мяч у ворота* ‘забивати м’яч у ворота’; *підіжджати під ворота* ‘наближатися до воріт, обійшовши суперників’; *переїздити / переїхати* ‘оминути, обійти когось із гравців протилежної команди, обіграти його’; *сикувати* (про суддю) ‘недобросовісно судити, прискіпуватися’; *списатися в нападі* ‘добре показати себе в нападі, діяти вдало’; *спухнути* ‘втомитися, втрачати фізичну кондицію на полі’; *стрілити* ‘вдарити м’ячем у ворота’; *тримати грача* ‘щільно опікати гравця-суперника, пильнувати за ним’; *шварцуватися / йти на шварц* ‘потрапляти на матч без квитка, проходити, не платячи грошей’), **назви осіб** (*ас* ‘людина, найліпша в якійсь сфері, наприклад у футболі або в грі на якійсь позиції на полі’; *зірда* ‘зірка футболу’; *зірка* ‘найліпший футболіст’; *зіркун* ‘найліпший гравець футболу’; *концертний грач* ‘футболіст, який грає видовишно, на публіку’; *прімадонна* ‘футбольна зірка’; *світило* ‘найліпший футболіст’; *кібіц* ‘уболювальник’; *косинер* ‘той, хто збиває суперника з ніг, “косить” противників’; *паталах* ‘футболіст-невдаха, незграба, який марнує добрі нагоди для забивання м’яча’; *пехман* ‘людина, яку переслідують невдачі’; *сендзя* ‘суддя’; *технік* ‘футболіст із доброю технікою гри’; *шпак* ‘футболіст, який перейшов до команди іншої національності, легіонер’ (у досліджуваній період спортивні команди створювано за національним принципом)), **назви результату дії, опрідметненої дії** (*баняк* ‘гол, здобути ворота’ (*дати, всунути, впакувати, кроннути, обірвати, стрілити баняк* ‘забити гол’); *бик* ‘удар суперника головою в обличчя’; *бомба* ‘гол, коли футболіст завдає удару по воротах, легко перекидаючи м’яч через воротаря, який задалеко вийшов у поле’; *гачок* ‘підніжка, підставлення ноги суперникові’; *головка* ‘відбивання м’яча головою’; *епітет* ‘словесна образа суперника, лайка на його адресу’; *кікс / кікса* ‘невдалий удар м’ячем’; *клітка* ‘стадіон’; *коса* ‘збивання гравця ногами’; *майстеритик* ‘майстерно виконаний, зразковий удар’; *непорозуміння* ‘порушення правил’; *ножиці* ‘схрещування ніг у повітрі під час нанесення удару’; *пака* ‘гол’; *пех* ‘невдача’; *робінзонада* ‘вдала гра воротаря, який відбиває м’ячі, націлені у ворота, сейв воротаря’; *рука* ‘порушення правил, що полягає в грі рукою’; *свічка* ‘удар м’ячем вертикально вгору’ (*дати / запалити свічку* ‘дуже високо і рівно копнути м’яча’, *спалити свічку* ‘приступити м’яч ногою, коли він падає з висоти на землю’); *сінглювання* ‘індивідуальна гра футболіста’; *фали* ‘обманні удари, коли м’яч летить специфічною траєкторією’; *щур* ‘удар низом у кут воріт’), **назви ознак** (*бетонний (заложник)* ‘надійний’ (захисник); *самовбивчі (ворота)* ‘гол у свої ворота, автогол’; *пеховатий* ‘нещасливий, невдалий’; *зелена (трибуна)* ‘місця “глядачів” на деревах довкола стадіону’; *чистий (мяч)* ‘безсумнівний гол’).

У цій статті увагу буде зосереджено на детальному аналізі лексем тематичної групи **назв осіб**, зокрема на описові походження футбольних жаргонних назв та з’ясуванні способів творення жаргонізмів футбольної сфери:

партач – ‘поганий, невмілий гравець, який робить свою справу недбало, псує гру у футбол’. Авторитетний дослідник української арготичної лексики Олекса Горбач у монографії “Арго в Україні” подає семантику лексем ‘*спартачить* – харк. зіпсувати’ [3, с. 103], ‘*Pfuscher* – *партач* – кепський, несолідний робітник’, ‘*pfuschen* – партачити, несолідно щось робити, обманути під час гри’ [3, с. 471] та вважає їх запозиченнями-германізмами. О. Горбач, услід за Ф. Клюге, указує на те, що “слово походить від вигуку *pfu(t)sch* ‘пшик’, що характеризує шипіння ракети і водночас звук під час роздирання кепської матерії [Kluge, Götze]” [3, с. 471]; в одинадцятитомному “Словнику української мови” лексему *партач* подано з кваліфікатором зневажливе ‘людина, яка робить, виконує що-небудь невміло або неохайно, недбало’ [12, т. 6, с. 76]; у словнику

“Лексикон львівський: поважно і на жарт” подано таку ж дефініцію лексеми *‘партач – зневажливе – людина, яка щось робить невміло, неохайно, недбало’* [14, с. 417] від *‘партачити – робити щось невміло, неохайно, недбало’* [14, с. 417]; у “Словнику галицького гвару” В.-З. Карпин-Ортинського лексему потлумачено так: *‘партач – той, хто не робить, а псує справу, партачить, капарить’* [6, т. 2, с. 86], *‘партачити – щось робити, виконувати не так, як належить, псувати його’* [6, т. 2, с. 87]; отже, жаргонізм германського походження *партачити* до футбольного дискурсу першої половини ХХ ст. потрапив із міського мовлення; у своїй книзі мемуарів “Шоа у Львові” Євген Наконечний згадує, що вигукування “*Я не грач, а партач, люди, навчіть мене грати*” часто можна було почути на львівських стадіонах, коли вболівальники в такий спосіб висловлювали своє невдоволення грою футболістів;

ас – ‘людина, найліпша в якійсь сфері, наприклад у футболі або в грі на якійсь позиції на полі, чи у виконанні конкретного завдання’ (напр., *ас у киванні*). “Словник іншомовних слів” подає, окрім буквального, й переносне значення *‘ас* (франц. *as*, букв. туз) – 2. визначний майстер своєї справи’ [11, с. 85]; “Російсько-український словник” за редакцією А. Кримського та С. Єфремова та “Словник української мови” в 11 томах не мають у реєстрах цієї лексеми, а сучасний тлумачний словник дефініює її так: *‘ас* – 2. перен. про великого майстра своєї справи’ [1, с. 25]; “Лексикон львівський” подає значення лексеми в мові картярів *‘ас* – картярське – туз’ [14, с. 55], а словник польської мови *‘ас* – 1. карта для гри; 2. людина, яка має найвищі досягнення в чомусь’ [16, с. 37]; найімовірніше, що лексему запозичено в українську мову за польським посередництвом із західноєвропейських мов; назва функціювала в таких словосполучках із футбольної сфери досліджуваного періоду: *дружина без асів* – ‘команда без найліпших гравців, без зірок’; *прошені аси* – ‘запрошені зірки’; *хворіти на аса* – ‘мати зоряну хворобу, страждати на манію величі’;

зірка – ‘найліпший гравець’. Лексему зафіксовано у словнику Є. Желехівського [4, т. 1, с. 301], у “Словарі української мови” за редакцією Б. Грінченка *‘зірка* – звѣзда, звѣздочка’ [10, т. 2, с. 154] та в тлумачних словниках з переносним значенням *‘зірка* – 2. про дуже видатну, прославлену людину’ [12, т. 3, с. 505; 1, с. 367]; в академічному “Російсько-українському словнику” не подано цього вторинного значення, проте як вживані у сфері спорту наведено прикметники *зірковий, зірча(с)тий* [9, с. 534]; отже, найімовірніше, лексема зазнала семантичних трансформацій – розширення значення – у першій половині ХХ ст., ставши жаргонним складником футбольного дискурсу Галичини; вона функціювала також як компонент словосполучень: *зірка українського спорту* – ‘найліпший гравець українського спорту’, *неамбітна зірка* – ‘найліпший гравець, який утратив бажання досягти найвищих здобутків, вирізнятися з-поміж інших, позбувся амбіцій’; слово *амбітний* є у Є. Желехівського [3, т. 1, с. 4] та в тлумачних словниках *‘амбітний* – самолюбний; гордий; честолюбний’ [12, т. 1, с. 38; 1, с. 15]; *заступити неамбітні зірки молодими змагунами* – ‘замінити неамбітних зірок молодими гравцями’; слово *змагун* ‘спортсмен, що бере участь у змаганнях’, яке активно функціювало в українському спортивному дискурсі першої половини ХХ ст., утворено від дієслова *‘змагатися* (I) – 2. брати участь у змаганнях’ [12, т. 3, с. 609-610]; *спортова зірка* – ‘спортивна зірка’; *футбольна зірка* – ‘найліпший футболіст, зірка футболу’;

звізда – ‘зірка, людина, яка вирізняється в якійсь сфері, має славу, тут – найліпший футболіст’. Лексему зафіксовано у словнику Є. Желехівського *звѣзда* [4, т. 1, с. 288], у “Словарі української мови” Б. Грінченка *‘звізда* – звѣзда’ [10, т. 2, с. 131], у тлумачних словниках її подано з ремаркою діалектне *‘звізда* – діал. зірка’ [12, т. 3, с. 481]; слово вживано в таких словосполученнях зі сфери футболу: *збанкрутовані звізди* – ‘гравці, які втратили свої найліпші вміння, змарнували свою “зірковість”’; *збанкрутований, збанкрутований* – який зазнав банкрутства, банкрутства’ [12, т. 3, с. 427]; *реномовані звізди* – ‘найліпші гравці, які мають добру репутацію, славу, про яких склалася добра думка’; *реноме* – громадська думка, що закріпилася за ким-небудь, репутація’ [12, т. 8, с. 577]; подібно, як і слово *зірка*, лексема *звізда* зазнала розширення семантики, ставши жаргонізмом футбольної сфери;

зіркун – ‘зірка, зірковий гравець’. Лексема є зразком появи жаргонної назви шляхом словотвору за розповсюдженою в українській мові словотвірною моделлю, коли до основи іменника додано суфікс *-ун*, що вказує на особу-діяча (аналогічно до *змагун*). Проте ані у Є. Желехівського, ані в “Російсько-українському словнику” за редакцією А. Кримського та С. Єфремова, ані в сучасних тлумачних словниках номінацію не зафіксовано. У футбольному дискурсі першої половини ХХ ст. її вжито у словосполученні **зіркун дружини** – ‘зірка команди’; слово *дружина* зі значенням ‘команда’ не зафіксовано ні в тлумачних словниках, ні в академічному “Російсько-українському словнику” за редакцією А. Кримського, С. Єфремова. Отже, лексема *зіркун* є прикладом використання словотвору для творення жаргонної назви;

кібіц – ‘уболівальник, той, хто підтримує футболістів під час гри’. Олекса Горбач у дослідженні “Арго в Україні” наводить таке значення лексеми ‘*кібіц* – льв., терн., дрогог. той, хто спостерігає під час гри в карти, шахи; чолов’яга’ [3, с. 142], слово зафіксоване у мовленні мешканців Львова, Дрогобича, Тернополя, Золочева, Станиславова, Коломиї. З’ясовуючи походження цієї лексеми, О. Горбач подає серед германізмів слова “*kiebitzen* – відвідувати, *Kiebitz* – спостерігач під час гри [Kluge, Götze, 1948, с. 298]; німецький арготизм походить від назви птахи *Kiebitz* – старонім. *gibiz* “*Vanellus cristatus*” від поклику птахи *kibit*; *кібіц* – льв. розг. спостерігач під час гри (у карти, шахи), чолов’яга (презирливо); *кібіцувати* комусь – дораджувати комусь під час гри” [3, с. 465]; слово *кібіц* не зафіксовано в реєстрах “Російсько-українського словника” та тлумачних словників; цю лексему слід вважати запозиченням з німецької мови, яке потрапило в українську мову через польське посередництво, а не полонізмом, як нерідко гадають, можливо, через те, що в сучасній польській мові це слово функціонує як єдина лексема на позначення уболівальника, подібно і як дієслово *кібіцувати* (не тільки у спортивній сфері); у футбольному дискурсі першої половини ХХ ст. лексему *кібіц* уживано в таких колокаціях: **кібіц-фанатик** – ‘фанат-уболівальник’; **спортивний кібіц** – ‘спортивний уболівальник’;

концертний грач – ‘футболіст, який грає видовишно, на публіку, зірка’. У словнику Є. Желехівського зафіксовано слово ‘*грач*, синонім до *грак*’ [4, т. 1, с. 157], у “Словарі української мови” за редакцією Б. Грінченка ‘*грач* – 1. игрокъ’ [10, т. 1, с. 323], в академічному “Російсько-українському словнику” за редакцією А. Кримського та С. Єфремова лексему *грач* запропоновано як перший варіант серед кількох відповідників перекладу російського *игрок* [9, с. 566], а **концертний** – як безальтернативний відповідник до російського *концертный* [9, с. 792]; обидва складники словосполучення є в тлумачних словниках ‘*грач* – 1. учасник якої-небудь гри // той, хто любить грати в яку-небудь гру, знавець якоїсь гри’ [12, т. 2, с. 161; 1, с. 197], ‘**концертний** – те саме, що концертний – прикм. до концерт’ [12, т. 4, с. 276; 1, с. 452];

король стрільців – ‘найліпший бомбардир, футболіст, який здобуває найбільше голів’; обидві лексеми зафіксовано у словнику Є. Желехівського: *король* [4, т. 1, с. 367], *стрілець* [4, т. 2, с. 928]; номінацію *король* подає й “Російсько-український словник” за редакцією А. Кримського та С. Єфремова [9, с. 808], обидва слова є в реєстрах тлумачних словників: ‘*король* – 2. перен., розм. про чоловіка, що відзначається особливою красою, вмінням тощо’ [12, т. 4, с. 297], ‘*стрілець* – 1. той, хто стріляє, хто вміє стріляти’ [12, т. 9, с. 774]), проте тлумачні словники не подають переносних значень слів *стрілець*, *стріляти*, які вони отримали внаслідок розширення семантики та використання їх у спортивній сфері загалом і зокрема у футбольному дискурсі першої половини ХХ ст., подібно, як це є у польській мові, де лексема *strzelec* походить від дієслова ‘*strzelać* – 3. спрямовувати м’яч чи шайбу до воріт або кошика суперника, сильно вдаряючи, копаючи або кидаючи, 4. вмістити м’яч, шайбу у ворота або кошик⁴’ [16, с. 1114-1115]; лексема *стрілець* є прикладом того, як у лексикографії другої

⁴ Переклад дефініцій із лексикографічного видання “Wielki słownik poprawnej polszczyzny / Pod red. Andrzeja Markowskiego. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004” авторки статті.

половини ХХ ст. непослідовно зафіксовано значення галицизмів. Олекса Горбач у монографії “Арго в Україні” двічі подає значення слова ‘*стрілити* – льв., терн., дрогобич. вдарити, зробити’ [3, с. 155], яке зафіксоване у мовленні мешканців Львова, Дрогобича, Тернополя, Золочева, Станиславова, Коломиї, та ‘*стрілити* – льв. вул. вдарити’ [3, с. 259]; найвірогідніше, що лексема *стрілити* зі значенням ‘бити у ворота, здобувати гол’, що є наслідком розширення її семантики, належить до спільного слов’янського фонду та функціювала у футбольному дискурсі української та польської мов у досліджуваній період, але в українській мові в другій половині ХХ ст. вона, як і багато інших слів, зазнала репресій – її було заступлено лексемою *бити* / *забивати* / *забити*, вживаною в російській мові, аби максимально зблизити українську та російську футбольні терміносистеми;

косинер – ‘той, хто збиває з ніг, “косить” противників, робить підкати, збиваючи суперників витягнутою вперед ногою, наче косою; той, хто порушує правила, виконуючи підкат у футболі та зігравши не у м’яч, а в ногу суперника, збиваючи його’; найімовірніше, лексема є запозиченням з польської мови, хоча основа дієслова, використана в ролі твірної, спільна для обох мов; у “Лексиконі львівському” подано значення лексеми, що була твірною, із ремаркою футбольне ‘*косити* – збивати з ніг’ [14, с. 307]; у футбольному дискурсі першої половини ХХ ст. цей жаргонізм функціює й у складі словосполучення **футбольний косинер** – ‘футболіст, який збиває з ніг суперників, “косить” футболістів-противників’, означення *футбольний* тут використано, мабуть, не випадково, аби в мовців-галичан не виникало асоціації з прямим значенням цієї лексеми ‘*kosynier* – істор. вояк, озброєний косою, яка вертикально настромлена на кісся’ [16, с. 434]; як лексема на позначення специфічної польської реалії – ‘*косинер* – польський інсургент’ – зафіксовано в академічному “Російсько-українському словнику” [9, с. 816]; у реєстрах тлумачних словників номінацію не подано;

пехман – ‘нещасливий, людина, яку переслідують невдачі, пех (від *pex* – нещасливий збіг обставин), невдаха, нефартовий гравець чи уболівальник, який не приносить удачі своїй команді’. Олекса Горбач у монографії “Арго в Україні” подає семантику спільнокореневих слів ‘*спешити* – збити з пантелику’ [3, с. 149] та ‘*спешитися* – перестрашитися’ [3, с. 149], які зафіксовані в мовленні мешканців Львова, Дрогобича, Тернополя, Золочева, Станиславова, Коломиї, а також серед запозичень-германізмів ‘*Pech* – смола; нещастя, *Pechvogel* – нещасливець; *пехоўний* – льв. розм. нещасний, нещасливий; *pex* – зх. укр. розм. нещастя’ [3, с. 470-471]; професор О. Горбач вважає, що “значення ‘нещастя’ слово дістало почерез мову студентів у ХVІІІ ст. не без впливу саме *Pechvogel* ‘невдаха’ (дослівно ‘той, хто приліпився до пташиної смоли’) [Kluge, Götze, 1948, с. 436]” [3, с. 470]; “Лексикон львівський” пропонує таке тлумачення лексеми ‘*pex* – невезіння, прикрість, невдача, безталання’ [14, с. 433]; з тим самим значенням лексеми зафіксовано й у словнику М. Мовної [7, с. 79] та двотомнику В.-З. Карпин-Ортинського [6, т. 2, с. 107]; жоден з тлумачних словників української мови й академічний “Російсько-український словник” не містять у своєму реєстрі цієї лексеми. Отже, жаргонізм *пехман*, як і слово *pex*, від якого він походить, слід уважати не полонізмом, а германізмом, що потрапив до української мови через польське посередництво;

прімадонна – ‘футбольна зірка’, походить від італійського музичного терміна ‘*prima donna* – перша дама, провідна співачка в оперному театрі’; тут – ‘гравець чи команда, які є на провідних ролях у команді, лізі’; тільки в прямому значенні подано лексеми в академічному “Російсько-українському словнику” за редакцією А. Кримського та С. Єфремова [9, с. 2363] і тлумачних словників: ‘*прімадонна* – театр. співачка, що виконує перші партії в опері або в опереті’ [12, т. 7, с. 664; 1, с. 938]. Отже, лексема *прімадонна* серед футбольних жаргонізмів опинилась унаслідок розширення семантики музичного терміна;

світило – ‘футбольна зірка, футболіст, який вирізняється майстерністю серед інших’; у прямому значенні лексеми зафіксовано в словнику Є. Желехівського [4, т. 2, с. 856], у “Словарі української мови” за редакцією Б. Грінченка ‘*світило* – свѣтило’ [10, т. 4, с. 109], а переносне

значення подано в тлумачному словнику ‘світило – 2. перен. людина, що прославилася в якій-небудь сфері діяльності; знаменитість’ [12, т. 9, с. 88-89]. Отже, жаргонізм *світило* у футбольному дискурсі першої половини ХХ ст. виник семантичним способом унаслідок розширення значення; ця жаргонна лексема функціює в складі словосполучення *світила копаного мяча* – ‘зірки футболу, футболісти, які вирізняються з-поміж інших’; *копаний м’яч* – синонім до терміна футбол;

сендзя – ‘суддя’; у ролі жаргонізму використано запозичену з польської мови лексему ‘*sędzia* – суддя’, слово є в реєстрі словника В.-З. Карпин-Ортинського [6, т. 2, с. 246], проте найцікавішими є жаргонні висловлювання з футбольної сфери, у яких серед складників функціює лексема *сендзя*: **“Сендзя – Пенере!”** – ‘суддя – калоша!’ – вигук, яким галицькі уболівальники висловлювали своє невдоволення діями судді на полі; традиційно він звучав **“Сендзя – калюш!”** або **“Суддя – калоша!”**, проте в наведеному вище прикладі складник-апелятив *кал(ь)ош(а)* замінено власною назвою *Пенере* – від аббревіатури виробничої фірми *PPG* (ймовірно, *Przedsiębiorstwo Produkcji Gumowej*) – тогочасного продуцента гумових виробів. “Лексикон львівський” подає таке переносне значення слова ‘*калюш* (переважно мн. *калюші*) – 2. футбольний суддя’ [14, с. 268]; у першій половині ХХ ст. жаргонізм *калюші* функціював також у складі словосполучення *футбольні калюші* – ‘футбольні судді, несправедливі судді, судді, що не вміють суддювати’; ще одне жаргонне футбольне висловлювання з лексемою *сендзя*, що є апеляцією уболівальників до арбітра: **“Сендзя, плюскви ласкотаць!”** – ‘суддя, лоскочи блощиці!’. Цей вигук цілковито складається з полонізмів, дієслово ‘*ласкотати* – те саме, що лоскотати’ [4, т. 1, с. 397], що його фіксує словник Є. Желехівського, має форму, яку вживано в польській мові, а слово *плюсква* є польською номенклатурною назвою ‘*блощиця* – невелика сплюснена хоботна комаха – паразит тварин і людини’ [12, т. 1, с. 202; 1, с. 57]. Олекса Горбач у монографії “Арго в Україні” кілька разів подає семантику лексеми ‘*pluskwa* – злобність; напад (нім. *Bosheit, Angriff*)’ [3, с. 54], ‘*pluskwa* – торгування, сварка (нім. *Handel, Zwist*)’ [3, с. 57], ‘*плюсква* – зачіпка’ [3, с. 81], покликаючись на працю Ярослава Рудницького “Львівський український міський говір (Знесіння)” [Rudnyćkyj, с. 81] та ‘*плюсква* – льв., терн., дрого. бійка, зачіпка, напад; зачіплива людина’ [3, с. 150]. Професор О. Горбач подає також вживання лексеми у складі словосполучення **“шукати собі плюскви з кьимсь** – чіплятися до когось, підбурювати до бійки” [3, с. 164] і вказує на те, що лексема є запозиченням з польської мови “*pluskwa* – блощиця [Brückner, 1926, с. 419], злобність, напад [Landau, 1902, с. 149], *плюсква* – льв. розм. влізлива, надокучлива людина, сварливець; **(по)шукати собі плюскви з кимсь** – льв. вул. ставитися до бійки, шукати зачіпки до бійки” [3, с. 335]. Тож, найвірогідніше, популярний вигук футбольних уболівальників у першій половині ХХ ст. був звинуваченням судді в тому, що він надокучає футболістам, шукає зачіпки, несправедливо прискіпується, хоча поверхневий аналіз семантики цього висловлювання, коли взяти до уваги буквальне значення слів, дає цілком протилежний результат – вигук є саркастичною порадою судді лоскотати блощиці – робити щось таке, що виконати неможливо; мабуть, щодо цього жаргонізму можна говорити про дворівневе трактування його семантики; зафіксоване й аналогічне висловлювання в українському варіанті: **“Суддя, блощиці лоскотати!”**; подібними за способом вираження апеляції та поєднанням прямого та переносного значень є і жаргонізми: **“Суддя, канарки дойти!”**, **“Їму тільки канарки дойти, а не судіювати”** – вигуки, що засвідчують негативну оцінку компетентності судді, котрий, на думку вболівальників, здатний лише на те, аби дойти канарок, а водночас і порада взятися до такої роботи. Олекса Горбач у монографії “Арго в Україні” двічі подає значення слова ‘*канарок* – льв., терн., дрого. хитрун, військовий поліцист’ [3, с. 138], слово зафіксоване у мовленні мешканців Львова, Дрогобича, Тернополя, Золочева, Станиславова, Коломиї, та ‘*канарок* – льв. вул. хитрунець, пташок; військовий поліцист’, пояснюючи асоціацію, яка лягла в основу називання “від того, що польська військова поліція носила на шапці жовті лотоки” [3, с. 218]; зважаючи на те, що в українській та польській мовах лексема *дойти* має переносне значення ‘2. необмежено користуватися чийми-небудь матеріальними засобами, здобувати від кого-небудь матеріальну допомогу’ [1, с. 235], ‘*doić* –

2. витягати, вимагати гроші' [16, с. 185], можна припустити й прихований сенс цілого висловлювання – ‘вимагати гроші у військового поліціанта чи жити його коштом’; лексему *канарок* у прямому значенні фіксують словник Є. Желехівського [4, т. 1, с. 333] та “Російсько-український словник” за редакцією А. Кримського та С. Єфремова [9, с. 691]; ще один вигук-жаргонізм на адресу арбітра – “*Суддя – шпаргач!*” (*шпаргач*, від *шпаргувати* – шахраювати в грі, махлювати), *шпаргач* – людина, яка вміє використати слушні нагоди’; у Олексі Горбача та в “Лексиконі львівському” цю лексему зафіксовано з таким значенням: *шпаргач* – заводіяка, верховода’ [3, с. 163, 523; 14, с. 636], а також подано семантику слова *шпарга*, зокрема, у монографії О. Горбача “Арго в Україні” її значення та походження потрактовано так: *шпарга* – зачіпка (нім. Jemanden unter einem Vorwand anreden, belästigen)’ [3, с. 81], *špárga = pl'úskva* – сварка (нім. Händel, Zwist)’ [3, с. 88], наведено семантику цього слова за працею Ярослава Рудницького “Львівський український міський говір (Знесіння)” [Rudnyckij 1943] та вказано на те, що слово зафіксоване у мовленні мешканців Львова, Дрогобича, Тернополя, Золочева, Станиславова, Коломиї – *шпарга* – льв., терн., дрог. зачіпка, бійка; дурничка, нагода’ [3, с. 163, 523], що воно може функціювати як самостійне висловлювання ‘шпаргой’ – дурничкою’ [3, с. 52] та в складі словосполучення ‘шукати собі шпаргьї з кьимсь – чіплятися до когось, підбурювати до бійки’ [3, с. 164], ‘шукати шпаргьї – льв. вул. шукати собі приключки’ [3, с. 523]. Професор О. Горбач покликається також на записи з арготичної мови закарпатців *шпарга* – тяч., хуст. мотузка, шнурок’ [3, с. 123, 444], хоча значення останнього з арготизмів до футбольного дискурсу радше не має стосунку; у “Лексиконі львівському” запропоновано таку дефініцію лексеми *шпарга* – зачіпка, привід до бійки, сварка, 2. переживати неприємність, мати неприємну пригоду’ [14, с. 636]. Отже, підсумовуючи відомості різних лексикографічних джерел, можна висувати, що висловлювання “суддя – шпаргач” стосується такого арбітра, який використовує будь-який привід для створення неприємностей одній з команд на полі, присікується до однієї з футбольних дружин, засуджує її;

технік – ‘технічний гравець, футболіст, який має добру техніку, технічно вправний’; жодне зі значень слова *технік* у тлумачних словниках не відображає семантики цього жаргонізму; лексема функціювала також у складі таких синонімічних словосполучень: **добрий технік**, **знаменитий технік** – ‘технічно підготовлений гравець, футболіст, який має добру техніку, технічно вправний’;

шпак – ‘гравець, який перейшов до іншої команди, легіонер’; переважно так називали українських футболістів, які переходили до чужонаціональних клубів (польських, жидівських, угорських, румунських), що зрідка траплялося; лексему зафіксовано у прямому значенні в словнику Є. Желехівського [4, т. 2, с. 1097], у “Словарі української мови” за редакцією Б. Грінченка *шпак* – скворець’ [10, т. 4, с. 508]; цей футбольний жаргонізм утворено семантичним способом унаслідок розширення значення лексеми *шпак* – невеликий перелітний співучий птах ряду горобцеподібних з коротким хвостом, прямим дзьобом’ [12, т. 11, с. 513], в якій акцентовано сему ‘перелітний’.

Як показав розгляд жаргонізмів із тематичної групи назв осіб, практично жодна з лексем не зафіксована у сучасному “Короткому словнику жаргонної лексики української мови” Лесі Ставицької, а якщо деякі й увійшли до реєстру, як, зокрема, номінації *звізда* і *король*, то цілком з іншим значенням. Це дає підстави зробити висновок про перерваність тяглості галицької традиції вживання жаргонної лексики футбольної сфери в сучасному неформальному дискурсі.

Ще один підсумок, який унаочнено в результаті проведеного аналізу, – кілька жаргонізмів цієї тематичної групи творять розлогі синонімічні ряди, зокрема, на позначення вправного футболіста-зірки використано номінації: *звізда*, *зірка*, *зіркун*, *концертний грач*, *прімадонна*, *світло*, а для найменування несправедливого судді: *суддя – кальош*, *суддя – шпаргач*, *футбольні кальоші*.

Проведене дослідження дає змогу зробити такі висновки: в українській футбольній лексиці першої половини ХХ ст. функціювало чимало жаргонізмів, які були вкрапленням живого розмовного мовлення галицьких міст у тогочасний футбольний дискурс. Серед жаргонних лексем, які використовувано у футбольній сфері, є загальноживані назви, які зазнали семантичних трансформацій (насамперед розширення значення), а також чимало слів із львівського міського койне, які воно засвоїло як запозичення з чужих мов та діалектів південно-західного наріччя. З'ясовано, що футбольні жаргонізми – назви осіб – постали внаслідок семантичної деривації, адаптації чужомовних запозичень (передовсім германізмів та полонізмів) та шляхом словотворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2001. 1440 с.
2. Гнатишак Ю. Слова з Болехова. Львів : Ін-т українознавства ім. Івана Крип’якевича НАН України, Наук. тов. ім. Шевченка, 2017. 636 с.
3. Горбач О. Арго в Україні / редкол. А.-Г. Горбач та ін. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2006. 688 с.
4. Желеховский С., Недільский С. Малоруско-німецкий словарь : у 2 т. Львів : НТШ, 1886. 1118 с.
5. Карпець Л. А. Український спортивний жаргон: структурно-семантичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Харків : Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2006. 20 с.
6. Карпин-Ортинський В.-З. Словник галицького гвару із принагідними заувагами, припущеннями та додатками : у 2 т. Львів : Простір-М, 2014. Т. 1. 534 с.; Т. 2. 484 с.
7. Мовна М. В. Словник львівської говірки першої третини ХХ століття : близько 3500 слів. Львів : НТШ, 2013. 160 с.
8. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2 ч. Київ : Наук. думка, 1984. Ч. 1. 494 с.; Ч. 2. 514 с.
9. Російсько-український словник: / гол. ред. А. Кримський. Київ, 1923; Т. II (З-Н) / гол. ред. А. Кримський. Київ, 1929–1933; Т. III (О-П) / гол. ред. С. Єфремов. Київ, 1927–1928. URL: [http://r2u.org.ua/Російсько-український академічний словник \(1924-33\).pdf](http://r2u.org.ua/Російсько-український академічний словник (1924-33).pdf).
10. Словарь української мови / упоряд. з додат. власн. матеріалу Борис Грінченко : у 4 т. Київ : Наук. думка, 1996-1997.
11. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ : Головна редакція УРЕ, 1985. 968 с.
12. Словник української мови : у 11 т. Київ : Наук. думка, 1970-1980.
13. Ставицька Л. Короткий словник жаргонної лексики української мови. Київ : Критика, 2003. 336 с.
14. Хобзей Н., Сімович О., Ястремська Т., Дидик-Меуш Г. Лексикон львівський: поважно і на жарт. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2009. 672 с.
15. Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2008. 288 с.
16. Wielki słownik poprawnej polszczyzny / pod red. Andrzeja Markowskiego. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2004. 1708 s.